

нення загроз або настання надзвичайних і кризових ситуацій усіх видів, включаючи загрози гібридного типу, але не обмежуючись ними¹. У цьому контексті важливого значення набуває завдання відновлення території України від наслідків війни. Вирішення його вимагає консолідованих дій усіх органів публічної влади, які мають здійснюватися системно, цілеспрямовано та взаємоузгоджено. Саме тому Президентом України була створена Національна рада з відновлення України від наслідків війни, на яку покладено завдання розроблення заходів із післявоєнного відновлення та розвитку України; відновлення і розбудови інфраструктури територій держави, вжиття заходів із подолання соціально негативних явищ, що виникли внаслідок війни². І разом із цим Законом України «Про засади державної регіональної політики» передбачена система планування відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України³. Ці заходи державно-правової політики мають сприяти відновленню засад єдності територіального устрою України.

Отже, сучасна аксіологічна парадигма міжнародно-правового і конституційного принципу територіальної цілісності держави ґрунтується на теоретико-методологічних засадах і нормативно-правових підходах щодо визначення його беззаперечної цінності для людини, суспільства і держави, як для внутрішньодержавного, так і міжнародного правопорядку як умови прогресивного демократичного розвитку й добробуту суспільства.

Позиція України в питанні захисту свого суверенітету і територіальної цілісності була й залишається конструктивною і послідовною, а тому цілком підтримується не лише Заходом, персоніфікованим у ЄС і НАТО, але й усіма країнами, що поважають міжнародне право. Такі держави не лише надають допомогу Україні, але й застосовують санкції до країни-агресора, що є легітимним засобом протидії російським порушенням міжнародного права, уникаючи при цьому подальшої військової ескалації. Сьогодні як в Україні, так і в решті цивілізованих країн світу усвідомлюють, що незалежна й суверенна Україна є ключем до євроатлантичної безпеки.

¹ Концепція забезпечення національної системи стійкості : затв. Указом Президента України від 27.09.2021 № 479/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021>.

² Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни : Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022>.

³ Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.

1.5. ФОРМА ПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ТРАДИЦІЇ І НОВАЦІЇ

Питання про форму правління є одним із ключових для належного функціонування влади в сучасній державі, визначення її характеристик як демократичної та правової, ефективної реалізації принципу поділу влади та налагодження ефективного механізму взаємних стримувань і противаг. Регулювання формування та взаємодії вищих органів державної влади на найвищому рівні – основного закону держави та суспільства, спираючись на тісний зв'язок із суверенною волею, конституціоналізує і в такий спосіб стабілізує політичну й правову систему країни, убезпечує діяльність вищих органів державної влади від рішень і ризиків, що не спираються на авторитет конституційних норм.

Тематика організації державної влади є невід'ємною складовою європейського конституціоналізму та конституційного регулювання демократичної держави. Показовим у цьому сенсі є досвід країн, які не мають писаної конституції (Велика Британія, Швеція, Ізраїль та ін.), що не виключає пріоритетної уваги до питань формування та співвідношення вищих органів державної влади в політичному і правовому просторі цих країн. Наприклад, у Швеції, яка не має класичної конституції як єдиного документа, один із чотирьох конституційних законів присвячений саме формі правління.

Таким чином, зміст і особливості форми правління визначаються на підставі системного тлумачення конституційних норм щодо організації та здійснення державної влади, водночас у країнах, які не мають писаної конституції, державне правління може мати інші нормативні джерела – окремі законодавчі (конституційні) акти, політичні традиції та угоди, що не применшує значущості усталеної форми державного врядування для налагодження стійкого й ефективного управління.

Вагомим є й те, що різні види форм державного правління можуть бути охарактеризовані як більш або менш юридично формалізовані, з відповідною тенденцією до превалювання нормативних чи політичних чинників. Відтак згадані особливості конституційного регулювання форм правління визначають характер можливостей та специфіку впливу конституційних норм на відносини, які вони впорядковують. Нарешті, на конституційне закріплення певної форми державного правління як складової конституційної ідентичності політичної нації істотний вплив мають конкретно історичні умови розроблення та ухва-

лення конституції тієї чи іншої країни, роль соціальних і політичних сил у конституційному процесі, особливості його етапу.

За виключенням окремих фундаментальних наукових праць, форма правління не стала популярним предметом ґрунтовного теоретичного аналізу в новітній вітчизняній правовій літературі. Натомість у докторській дисертації С. Серьогіної форма правління розглядається як провідна характеристика організації та здійснення державної влади¹. Окремо питання особливостей державного правління в умовах парламентсько-президентської республіки досліджуються в кандидатській дисертації В. Протасової².

Починаючи з праць античних політичних філософів, дослідження форм правління переконливо свідчать, що не було в історії, та й сьогодні не існує хоча би двох країн з ідентичним державним правлінням; натомість кожній державі притаманна своя власна, зумовлена соціально-культурним умовами та конкретними особливостями організація влади. Відтак у науковому сенсі може йтися лише про узагальнення, тобто ті чи інші концептуальні моделі правління, що має на меті виокремлення певних рис, які відбивають характеристики функціонування вищих органів влади з точки зору теоретично обґрунтованих ознак. Найважливішими з таких критеріїв є ступінь участі народу у формуванні вищих органів державної влади та специфіка їх взаємовідносини між собою, передовсім у контексті поділу влади та функціонування взаємних стримувань і противаг.

Важливим є уточнення питання про форму правління з точки зору ролі її складових. Наразі слід наголосити, що до складу форми врядування можуть включатися різні елементи, проте центральним для організації правління в будь-якій країні є питання про уряд як орган, що здійснює безпосередній управлінський вплив на суспільство, – ким та яким чином він формується, перед ким підзвітний та відповідальний, його співвідношення з іншими вищими органами державної влади, передовсім парламентом і главою держави.

Таким чином, для належного обґрунтування конституційної форми правління в Україні та напрямків її вдосконалення необхідно врахувати принаймні такі чинники. По-перше, різні концептуальні моделі форм державного врядування, розроблені в контексті європейського конституціоналізму, їх істотні особливості, переваги та недоліки; по-друге, досвід формування та розвитку форм правління у європей-

¹ Серьогіна С. Г. Форма правління в Україні: конституційно-правовий аспект : автореф. дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2013. 42 с.

² Протасова В. Є. Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди : монографія / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2009. 208 с.

ських та інших демократичних країнах світу; по-третє, витоки та розвиток конституційного процесу в Україні, передовсім трансформації форм державного правління, у контексті пошуку конституційної ідентичності.

Президентська форма правління, «винахідником» якої з 1787 р. вважаються США, передбачає обрання Конгресу й Президента окремим загальним голосуванням, що призводить до того, що обидва ці інститути стають носіями народного мандата. «Подвійна демократична легітимність» законодавчої та виконавчої влади, а також виключні повноваження судової влади, яка, окрім загального судочинства, займається питаннями конституційного контролю, зумовлює значний рівень незалежності законодавчої, виконавчої та судової влади в межах «жорсткої» моделі поділу влад, коли кожна з них вважається самодостатньою та рівноправною. Приміром, відповідальність уряду перед парламентом або розпуск парламенту за президентської моделі неможливі. У цьому сенсі державне врядування у США вважається сьогодні багатьма дослідниками мало не єдиним, де хоча й із певними модифікаціями, функціонує класична система поділу влади.

За президентського правління виборці можуть передбачати не лише основні напрями політики глави держави, а й можливий склад його уряду (адміністрації президента), що є важливою передумовою та гарантією її практичної реалізації. Загальнонаціональний мандат президента призводить до того, що особа, яка обіймає цей пост, отримує поряд із повноваженнями глави виконавчої влади ще й низку функцій, що характеризують її як главу та представника всієї держави, що покладає на неї відповідальність за прийняття будь-яких важливих політичних рішень. Безперечно, основною особливістю цієї моделі є сильна президентська влада, але водночас президент не може ефективно діяти без підтримки конгресу, який у цьому контексті передовсім наділений прерогативою управління державними фінансами.

У випадку значних розбіжностей позицій президента й парламенту така модель здатна породжувати істотні проблеми в системі врядування, свідченням чого є нещодавні приклади, пов'язані з ризиками затвердження Конгресом США державного бюджету. Тому цілісність і безперервність управління за умов президентської республіки забезпечується високим рівнем взаємозалежності органів державної влади, для чого передбачається функціонування стримувань і противаг задля забезпечення як самостійності кожної гілки влади в межах своєї компетенції, так і взаємодії законодавчої та виконавчої влади.

Крім того, президентська модель правління спирається на ефективні механізми децентралізації влади (приміром, федералізації

у США), функціонування потужної системи місцевого самоврядування, розвинуту структуру громадянського суспільства. Усе це дає змогу окремим суб'єктам федерації, місцевим громадам і різноманітним громадським інститутам виконувати важливі функції щодо організації життєдіяльності суспільства, не загрожуючи при цьому державній чи урядовій стабільності. У такий спосіб народ за посередництвом різних політичних і громадських інститутів практично стає важливою гарантією та дієвим учасником демократичного врядування, системи стримувань і противаг. Відтак така форма правління здатна функціонувати за умов високого рівня політичної та правової свідомості, спрямованості і спроможності політичних акторів до порозуміння та компромісу.

Проте ці та інші характерні риси президентського правління в умовах авторитарних і напівавторитарних режимів перетворюються на істотні недоліки, що можуть створювати значні перешкоди на шляху демократичного розвитку держави та суспільства. Передовсім високий ступінь персоніфікованості влади зумовлює надмірну гостроту політичної боротьби, що точиться за пост президента, за результатами якої переможець отримує найбільш вагомий важелі влади й управління. Відтак модель сильної президентської влади, на яку орієнтується низка країн Латинської Америки, Азії та Африки, за відсутності демократичних традицій здатна провокувати політичну нестабільність і ризик державних заколотів, що зрештою спричинило виникнення такого специфічного явища, як «суперпрезидентське правління».

Натомість парламентська форма правління історично сформувалась на базі трансформації класичних монархій Європи, коли монарх, унаслідок довготривалої еволюції чи часом запеклої політичної боротьби, поступово, починаючи з Великої хартії вольностей 1215 р., втрачав важливі управлінські преференції та урядові повноваження. В остаточному вигляді парламентська демократія у вигляді конституційної монархії або парламентської республіки сформувалась у ХХ столітті.

Основною її рисою є те, що законодавча й виконавча влада, функціонуючи формально на засадах принципу поділу влади, фактично продукуються політичною партією або партійною коаліцією, яка перемогла на виборах і стала центром прийняття політичних рішень. Таку модель організації влади кваліфікують «м'якою», або функціональним розподілом на гілки влади на відміну від її «жорсткого» поділу. Зазвичай політичні системи сучасних європейських демократій базуються на двох-трьох найбільш впливових партіях, які змінюють одна одну біля керма державної влади й управління. У країнах двопартійної або багатопартійної системи з домінуючою партією уряд, що складається

з представників партій, які мають більшість у парламенті, через партійні фракції або їх коаліцію фактично контролює діяльність парламенту.

Така модель правління, що отримала назву «система кабінету», або «міністеріалізм», обґрунтовується концепцією «самостійного мандата», згідно з яким виборці в процесі виборів висловлюються не тільки і не стільки за кандидата в депутати, скільки за певний напрям урядової політики, надаючи в такий спосіб певний мандат на управління в руки уряду. При цьому зростає роль не тільки самого уряду, а й його глави, що інколи оцінюється як можливість існування в парламентських країнах так званого «уряду прем'єра». Така тенденція, зокрема, призвела до спроби запровадження в Ізраїлі прямих всенародних виборів прем'єр-міністра (1996, 1999, 2001 рр.), що натомість спричинило лише загострення політичної боротьби та політичну кризу внаслідок жорсткого протистояння між вищими посадовими особами, які обираються.

Ефективне функціонування механізму державної влади за умов парламентської демократії уможливорюється передовсім функціонуванням сталої партійної системи, традиціями існування незалежної судової влади й високим рівнем політичної культури та відповідальності. Натомість, коли формування урядової більшості ускладнюється значним політичним розшаруванням, парламентська форма правління може бути вкрай нестабільною, що здатне негативно позначатися не лише на діяльності уряду, а й на стабільності всієї влади та держави. Якщо немає домінуючої партії або стійкої коаліції партій, які разом створювали б парламентську більшість, уряд стає слабким і нестійким, показовим прикладом чого є чисельні та перманентні політичні кризи в Італії у другій половині ХХ століття.

Незважаючи на те, що президентська і парламентська форми державного правління побудовані на різних оцінках значущості гілок влади в механізмі поділу державної влади, у них є й певні спільні риси. Зокрема, у системі елементів цих форм державного правління встановлюється своєрідний дуалізм по відношенню до урядових державних органів. Як результат, уряд може фактично поглинатися в президентській республіці – президентом, а в парламентській – парламентом. З метою подолання недоліків парламентської та президентської республік і поєднання їхніх позитивних рис у першій здійснюється обмеження вотуму недовіри («раціоналізований парламентаризм»), а в другій, навпаки, запроваджуються, хоча й обмежено, його форми.

Звідси було зроблено висновок про те, що деякі позитивні елементи президентського і парламентського правління доцільно об'єднати

в рамках так званої змішаної форми правління, яка мала стати синтезом декількох форм, узагальнюючи історичний досвід функціонування французького бонапартизму, американського президентіалізму і британської концепції сильного прем'єр-міністра¹. Загальними ознаками, що характеризують модель змішаної республіки, є: 1) заміщення поста президента шляхом загальних прямих виборів; 2) формування уряду за участю глави держави (президента) і парламенту; 3) відповідальність уряду перед главою держави і перед парламентом; 4) біцефальність (дуалізм) виконавчої влади; 5) відсутність конституційного визначення президента як глави виконавчої влади або глави уряду; 6) статус президента як гаранта й арбітра у певних сферах державної діяльності.

За таких умов визначається і питання про місце президента в системі поділу влади: він набуває повноважень арбітра щодо злагодженого функціонування вищих органів влади. Так, за ст. 5 Конституції Франції Президент Республіки піклується про дотримання Конституції, забезпечує своїм арбітражем належне функціонування публічних влад і правонаступництво держави, є гарантом національної незалежності, територіальної цілісності та дотримання міжнародних договорів.

«Прародичем» змішаної президентсько-парламентської республіки вважають Німеччину, яка закріпила окремі риси її у Веймарській Конституції 31 липня 1919 р. Передовсім із метою уникнення партійного впливу були запроваджені всенародні вибори Президента, який отримав повноваження призначати та звільняти Канцлера, а також право розпускати законодавчий орган і призначати нові вибори на свій розсуд. Ще більш рання спроба запозичення окремих рис американського державотворчого досвіду щодо поєднання позитивних рис президентської і парламентської республік була здійснена у Фінляндії 17 липня 1919 р. Проте відроджена після Другої світової війни Німеччина не повернулася до президентсько-парламентської моделі, обравши парламентську форму республіканського правління.

У Франції ж відмовилися від парламентської Четвертої Республіки, що існувала протягом 1946–1958 рр., позаяк парламентська форма не змогла запобігти урядовим кризам, які стали хронічними. Проект Конституції було передано на загальнонаціональний референдум, і 28 вересня 1958 р. його було схвалено більшістю виборців. В 1962 р. за ініціативою Президента де Голля на референдумі було ухвалено рішення про перехід до всенародних виборів Президента. У результаті Президент став повноважним представником нації, а ситуація різної партійної належності Президента й парламенту (парламентської більшості) та його вплив на процес формування Уряду стали реальністю.

¹ Duverger M. La monarchie républicaine ou comment les démocraties se donnent des rois. Paris : Robert Laffont, 1974. P. 217.

За цих умов обсяг повноважень Президента давав йому змогу вступати в конкуренцію за право формування Уряду, основою якої стає право глави держави розпустити парламент. Президент Франції вільний у прийнятті рішення із цього питання, оскільки не зв'язаний ані попередньою контрасигнатурою Прем'єр-міністра, ані юридичними підставами розпуску парламенту. Відтак у разі перемоги на парламентських виборах політичної партії, яка підтримує Президента, Уряд практично формувався Президентом, а коли на парламентських виборах перемагає опозиційна Президенту політична партія – парламентом. Згадане зумовлює два можливі періоди (цикли) функціонування державного механізму – президентський та парламентський («співіснування влади»). Наразі Франція функціонує за формою врядування, чинником якої стали конституційні зміни 2000 р. щодо скорочення строку повноважень Президента з 7 до 5 років. Як результат, і Президент, і депутати нижньої палати французького парламенту обираються на однаковий строк, а їх вибори проходять із мінімальним інтервалом у 2 місяці, тобто майже одночасно.

Біцефальність (двоголовість) виконавчої влади у змішаній формі правління означає існування двох її керівних центрів – президента і глави уряду, а дуалізм – те, що вона здійснюється урядом за одночасної наявності певних виконавчих повноважень у президента. Тож конституції змішаних республік містять визначення уряду як суб'єкта виконавчої влади. Водночас юридична природа виконавчих повноважень президента (поряд із представницькими, арбітражними тощо) також впливає з конституційних положень.

Значення уряду зумовлюється його статусом як самодостатнього колегіального органу виконавчої влади. Досить вагомим є і становище прем'єр-міністра, який виступає главою уряду і має значний обсяг повноважень. Проте «дуалізм» виконавчої влади за французької моделі не означає, що різні сегменти виконавчої влади мають одночасно підпорядковуватися різним центрам – президенту або уряду, а передовсім – зміну, як вже згадувалось вище, певних циклів функціонування державного механізму внаслідок політичного чинника (подвійної демократичної легітимації).

До певного часу змішані республіки не вирізнялися цілісністю і тому визначались нетиповими. Проте процес запозичення французького досвіду, який відбувається з кінця ХХ століття, характеризується стійкою тенденцією до конституціоналізації змішаної форми державного правління в різних за своїми конкретними рисами країнах. Сьогодні до таких республік відносять цілу низку держав: одні дослідники – Францію, Фінляндію, інші додають Польщу, Латвію, Литву, Естонію, Болгарію, інколи до цього переліку додають також Чехію, Хорватію, Словенію.

Андраш Шайо і Рената Уїтц зазначають, що різноманітні варіанти змішаної форми правління закріплені мало не в одній четвертій конституцій світу – від колишніх французьких колоній до держав посткомуністичної Європи та пострадянських країн¹.

Наведене дає підстави оцінювати змішане правління як необхідний етап процесу адаптації авторитарних режимів до сучасних демократичних викликів і в цьому сенсі як до певної міри перехідну модель врядування у напрямку до усталених конституційних засобів і механізмів функціонування парламентської чи президентської республіки. Водночас французька модель правління внаслідок свого поширення в цілій низці різних за своїми конкретними характеристиками країн набуває певних типових ознак, зазначаючи при цьому необхідних змін та модифікацій по відношенню до різноманітних умов і реалій. Так само, як і класичні форми правління, змішана республіка також має свої «родові недоліки», основним серед яких справедливо вважається біцефальність і дуалізм виконавчої влади, що породжує конкуренцію виконавчих повноважень і здатність розмивати відповідальність обох центрів виконавчої влади.

Відтак процеси розроблення й ухвалення Конституції України, спираючись на досвід конституційного будівництва й досягнутий на той час рівень розвитку науки конституційного права, орієнтувався на усталені уявлення про різні форми організації державної влади та врядування в країнах розвинутої демократії, відповідність їх реаліям і викликам, що постали перед незалежною Українською державою. Слід врахувати й те, що конституційний процес, будучи спрямованим на пошук політичної ідентичності України як європейської національної держави, відбувався в умовах складних ідеологічних дискусій та гострого політичного протистояння.

Схвалена Верховною Радою УРСР 19 червня 1991 р. концепція нової Конституції України передбачала, що найбільш прийнятною формою організації державної влади в Україні в конкретно-історичних умовах є президентська республіка². Відтак чинна на той час Конституція була доповнена окремою главою «Президент України», у якій закріплювалося, що Президент є главою держави і главою виконавчої влади, у зв'язку із чим було істотно змінено компетенцію Верховної Ради, її Президії та Уряду України.

Перший проект нової Конституції України (листопад 1991 р.) передбачав, що Президент України є і главою держави, і главою вико-

¹ Sajó A., Uitz R. The Constitution of Freedom: An Introduction to Legal Constitutionalism : online edition. Oxford Academic, 21 December 2017. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198732174.003.0001>.

² Конституція незалежної України : у 3 кн. Кн. 1 / за заг. ред. С. Головатого. Київ : Укр. правн. фундація, 1995. С. 72–74.

навчої влади. Президенту надавалися повноваження щодо формування Кабінету Міністрів за відсутності можливостей впливу на цей процес парламенту. Новий варіант проекту Конституції (у редакції від 27 травня 1993 р.) моделює президентсько-парламентську республіку. Вагомим стає положенням про те, що Президент є главою держави і діє від її імені. Разом із тим на підставі Указу Президента України від 27 вересня 1993 р. «Про керівництво Кабінетом Міністрів України» глава держави поклав на себе обов'язки з безпосереднього керівництва Кабінетом Міністрів. Як результат, Україна стає фактично президентською республікою¹.

У подальшому низка дострокових виборів пригальмувала конституційний процес. Натомість набула підтримки ідея прийняття «малої конституції», яка була реалізована у вигляді прийнятого 8 червня 1995 р. Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України².

У тексті Конституційного договору не було визначення форми правління, проте системне тлумачення його положень свідчить про наявність у ньому рис президентського правління. Президент України визнавався главою держави і виконавчої влади, яку здійснював через очолювані ним уряд і систему центральних і місцевих органів державної виконавчої влади. Він наділявся повноваженнями щодо призначення Прем'єр-міністра і формування складу уряду. І Президент, і Кабінет Міністрів України наділялись правом законодавчої ініціативи у Верховній Раді України.

Результатом нового етапу конституційного процесу стало прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України, яка закріпила модель президентсько-парламентської республіки, визначила статус Президента як глави держави, що передбачало уособлення держави і державної влади в цілому, а не окремої її гілки. Президент України набув права виступати від імені держави. Він проголошувався гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Вищим органом у системі виконавчої влади визначався Кабінет Міністрів України. Прем'єр-міністра призначав Президент після отримання згоди більш ніж половини конституційного складу парламенту.

Рух до парламентсько-президентської форми правління був започаткований у 2002 р. У Верховній Раді розпочала діяльність Тимча-

¹ Див.: Заєць А. Принцип розподілу влад в новітній українській конституційно-правовій практиці. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 2. С. 41.

² *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.

сова спеціальна комісія з доопрацювання проєктів законів про внесення змін до Конституції України. Президент у березні 2003 р. подав до законодавчого органу законопроект про внесення змін до Конституції та оприлюднив указ про його всенародне обговорення. Водночас із розгляду не було знято законопроект про внесення змін до Конституції України, який уже пройшов перевірку в Конституційному Суді.

Натомість 20 червня 2003 р. глава держави подав на розгляд парламенту власний проєкт закону про внесення змін до Конституції України з проханням розглянути його позачергово як невідкладний. Голова Верховної Ради України згідно з процедурою направлення законопроектів про внесення змін до Конституції для висновків до Конституційного Суду України направив на розгляд президентський законопроект. Проте Президент прийняв рішення про відкликання свого законопроекту з Конституційного Суду.

Компромісу було досягнуто на основі одного з трьох парламентських законопроектів про внесення змін до Конституції України – законопроекту № 4105, з якого водночас вилучили положення про обрання Президента парламентом. 8 грудня 2004 р. Верховна Рада України ухвалила пакетним голосуванням декілька законів, одним з яких був Закон «Про внесення змін до Конституції України» (№ 4180), який за наслідками політичних протистоянь і революційних змін був остаточно імплементованим у текст Конституції Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р.¹

Пріоритетним для визначення напрямів удосконалення форми правління в Україні є визнання за нашою державою статусу кандидата на членство у євроспільноті, що передбачає налагодження ефективної співпраці органів законодавчої і виконавчої влади, реформування судової влади в контексті демократизації суспільного й державного устрою, досягнення стандартів верховенства права та захисту прав людини на шляху до набуття повноправного членства в Європейському Союзі. У цьому сенсі рух до європейських норм конституційної демократії, на думку А. Шайо та Р. Уїтц, має бути спрямованим передовсім на забезпечення динамічної рівноваги між взаємодоповнючими, але водночас конкуруючими гілками влади².

¹ Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21.02.2014 № 742-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. Ст. 143.

² Sajó A., Uitz R. *The Constitution of Freedom: An Introduction to Legal Constitutionalism* : online edition. Oxford Academic, 21 December 2017. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198732174.003.0001>.

1.6. ПОТРЕБОВА ДОКТРИНА ОСНОВОПОЛОЖНИХ (БУТТЄВИХ) ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

З другої половини ХХ століття у суспільствознавчих науках (включно з правознавством) країн євроатлантичного простору почала формуватися тенденція, яку згодом було названо «антропологізацією» (або ж, іншими словами, «антропологічним поворотом»). Причини виникнення і зміст цієї тенденції нині вже є широковідомими і тому, гадаємо, пояснень не потребують. Зауважимо лише, що осторонь неї не лишилось і українське правознавство, насамперед його загальнотеоретична частина. Остання обставина дістала своє відображення, зокрема, у тому, що вже з осені 1991 р. на юридичному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка традиційний на той час навчальний курс із теорії держави і права був перебудований у такий спосіб, що його виклад починався з вивчення основ загальної теорії прав людини, та й сама назва курсу була змінена на «Загальна теорія права та держави».

Другим – більш радикальним – кроком стало те, що через декілька років керівником зазначеного курсу було запропоновано Президії Академії правових наук України створити окремий структурний підрозділ академії – Львівську лабораторію прав людини. І восени 1996 р. цю пропозицію було реалізовано.

З того часу в цій Лабораторії розпочалось активне формування загальнотеоретичної доктрини основоположних прав і свобод людини. Її світоглядно-концептуальним засновком послуговував антропосоціальний потребовий підхід.

Відтоді й донині, за понад чверть століття свого функціонування, Лабораторія опублікувала майже 50 випусків своїх «Праць» (із них 36 монографій та збірок статей і 12 науково-інформаційних видань)¹. Лабораторією було організовано і проведено 10 всеукраїнських та міжнародних круглих столів з антропології права; вона також стала ініціатором, а згодом співорганізатором щорічних Львівських міжнародних форумів із практики Європейського суду з прав людини, у яких завжди брали участь судді ЄСПЛ. За наукового керівництва працівників Лабораторії було підготовлено й захищено понад 30 кандидатських дисертацій із праволюдської тематики. Упродовж усіх цих та інших наукових заходів формувалася і розвивалася потреба доктрина основоположних (буттєвих) людських прав і свобод.

Отже, далі викладатимуться основні положення цієї доктрини. Її оприлюднення нині видається вельми актуальним, зокрема, з огля-

¹ Рабінович П. М. *Львівській науковій школі теорії прав людини – 30 років : наукознав. нарис*. Львів : ЛЮВФ «Медицина і право», 2021. 60 с.